

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ та МУЗЕЄЗНАВСТВА
ТОВАРИСТВО АНТРОПОЛОГІЇ

VITA ANTIQUA
№ 7–8

Збірка наукових статей

<i>АБАШИНА Н.С., ПЕТРАУСКАС О.В., ПЕТРАУСКАС А.В.</i> Дослідження пам'ятки пізньоримського часу Обухів-3 у 2007—2008 рр.	163
<i>ОБЛОМСКИЙ А.М.</i> Материалы поздне римского времени поселения Ксизово-17 Задонского р-на Липецкой обл.	173
<i>МАГОМЕДОВ Б.В., ДІДЕНКО С.В.</i> Дослідження черняхівських пам'яток в с. Легедзене (Черкаська область).....	197
<i>ПЕТРАУСКАС О.В., ШИШКИН Р.Г.</i> Некоторые результаты исследования поселения черняховской культуры Великая Бугаевка-1	201
<i>БАШКАТОВ Ю.Ю.</i> До питання про походження слов'янського житла Середнього Подніпров'я (за матеріалами I—V ст.)	227
<i>СКИБА А.В.</i> Географія та умови етнічного сусідства слов'ян і кочових племен Південно-Східної Європи у VI—VII ст.	236
<i>СИНІЦЯ Є.В.</i> Комплекс будівлі 6 з Канівського поселення (розкопки 2006 року)	250
<i>КОЛОДА В.В., ГОРБАНЕНКО С.А.</i> Землеробство салтівської культури (за матеріалами Мохначанського городища)	261
<i>КЕПІН Д.В.</i> «Археопарки» в Україні: тенденції розвитку	281
<i>САМОЙЛЕНКО Л.Г.</i> Актуальні проблеми правового статусу університетських музеїв у контексті розвитку української духовності та державотворення	286
<i>СТАНИЦЫНА Г.А.</i> Неопубликованные работы В.В. Лапина в научном архиве Института археологии НАН Украины	293
ЛАПИН В.В. Об охране памятников древности (1981 г.)	297
<i>СПИСОК СКОРОЧЕНЬ</i>	299
<i>НАШІ АВТОРИ</i>	300

Б.В. Магомедов,
С.В. Діденко

ДОСЛІДЖЕННЯ
ЧЕРНЯХІВСЬКИХ ПАМ'ЯТОК
В с. ЛЕГЕДЗЕНЕ
(Черкаська область)

У 2008 р. автори розпочали дослідження нового могильника черняхівської культури у селі Легедзене (Черкаська обл.). Досліджено 7 кремацій і 2 інгумації. Знайдено глиняний посуд, залізний гребінь, фібули, пряжки, фрагменти скляних кубків і т. д. Могильник можна попередньо датувати в межах усього IV ст. На поселенні поряд з некрополем знайдені два наконечники дротиків.

Черкащина є однією з найбільш вивчених в археологічному відношенні областей України. Тут відкрито багато пам'яток черняхівської культури, зокрема понад три десятки могильників [Сымонович, Кравченко, 1983, с. 119]. З них найбільш дослідженими є некрополі біля сіл Маслове, Журавка, Сабадаш-Охматове, Різіне, Рижавка, Завадівка, Стецівка, в містах Черкаси та Канів [Петров, 1964; Сымонович, 1963; 1988; Кропоткин, 1971; 1972; Кравченко, 1973; Махно, Магомедов, 1973; Гірник, Білецька, Нерода, 1995; Сиволап, Сиволап, 1995; Сиволап, 2000; Петраускас, 1998]. На відміну від поселень, могильники важко виявити в ході регулярних археологічних розвідок. Звичайно на них натрапляють раптово, під час господарських робіт. Дослідникам черняхівських старожитностей в Черкаській області доводилось мали справу інколи з окремими речами із зруйнованих поховань, а при кращій нагоді — з частково пошкодженою перекопами пам'яткою. Таким чином, знахідка повністю збереженого могильника є для археологів рідкісним випадком.

У 2008 р. керівництво Трипільської експедиції Інституту археології НАН України і директор Державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» В. Чабанюк запропонували нам для поповнення експозиції музею при заповіднику дослідити черняхівську пам'ятку в околицях с. Легедзене Тальнівського району. Подібні старожитності тут вже були відомі за розвідками 1962 р., коли співробітник Уманського краєзнавчого музею Г.Ю. Храбан відкрив на території села і поруч кілька поселень черняхівської культури [Храбан, 1962, с. 22—26]. Крім того, було зафіксовано пункт Легедзене 5, згодом визначений автором звіту як могильник (за наявністю кількох черепків на поверхні). На жаль, відомості не підтвердилися, але ця помилка увійшла до літератури [Сымонович, Кравченко, 1983, с. 60 (№ 140)]. Під час нових

розвідок в селі нашу увагу привернуло черняхівське поселення, що лежить на садибах та городах по обидва береги малої річки Протока (впадає до р. Тальянки, притоки р. Горний Тикич — Синюхи — Південного Бугу). У згаданому звіті Г.Ю. Храбана воно позначено як пункти 1 і 3 (на правому і лівому берегах), але фактично це одна пам'ятка. Лівобережна частина поселення більш насичена підйомним матеріалом, її розміри близько 800 × 100 м. Матеріали, зібрані тут протягом останніх років на поверхні та при господарчих роботах селян, зберігаються в музеї заповідника (зокрема, два наконечники з листо-подібним пером від дротиків — рис. 3, 1, 2).

Цілеспрямовані пошуки могильника навколо цієї ділянки поселення досягли позитивного результату. Некрополь розташований в кількох десятках метрів від межі поселення, понад схилом долини на городах. На площі близько 40 × 20 м ми знайшли дрібні залишки тілоспалень: фрагменти перепаленої гончарної кераміки черняхівського типу, окремі ліпні та амфорні фрагменти, а також уламки кальцинованих кісток. Тут було закладено шурф, а пізніше (у вересні 2008 р.) — невеликий розкоп. В цілому цього року досліджено 52 м² і виявлено 9 поховань — 7 тілоспалень та 2 тілопокладення. Кремації залягали на глибині 0,32—0,5 м (рис. 1). Контури поховальних ям в чорноземному ґрунті не простежувались, їх розміри і глибину позначено за концентрацією знахідок. Чотири з них (похов. 1, 4, 6, 7) належать до ямного типу. В заповненні уламки кальцинованих кісток та перепаленої кераміки (в одному випадку й вуглики) були перемішані із землею. Траплялись також шматки переплавленого скла, пряслице, уламки бронзової фібули та уламок кільця з розетки оленячого рогу. З трьох урнових кремацій у двох випадках (похов. 2 і 3) людські рештки лежали в донних частинах кухонних горщиків. В похованні 5 кістки було покладено до горщика-урни і накрито денцем іншого горщика. Два поховання-інгумації були порушені в давнину, але за розташуванням кісток видно, що обох померлих було покладено головою на північ (похов. 8 і 9) (рис. 1). В похованні 8 біля кістяка лежали уламки двох горщиків, в заповненні ями знайдено пряслице.

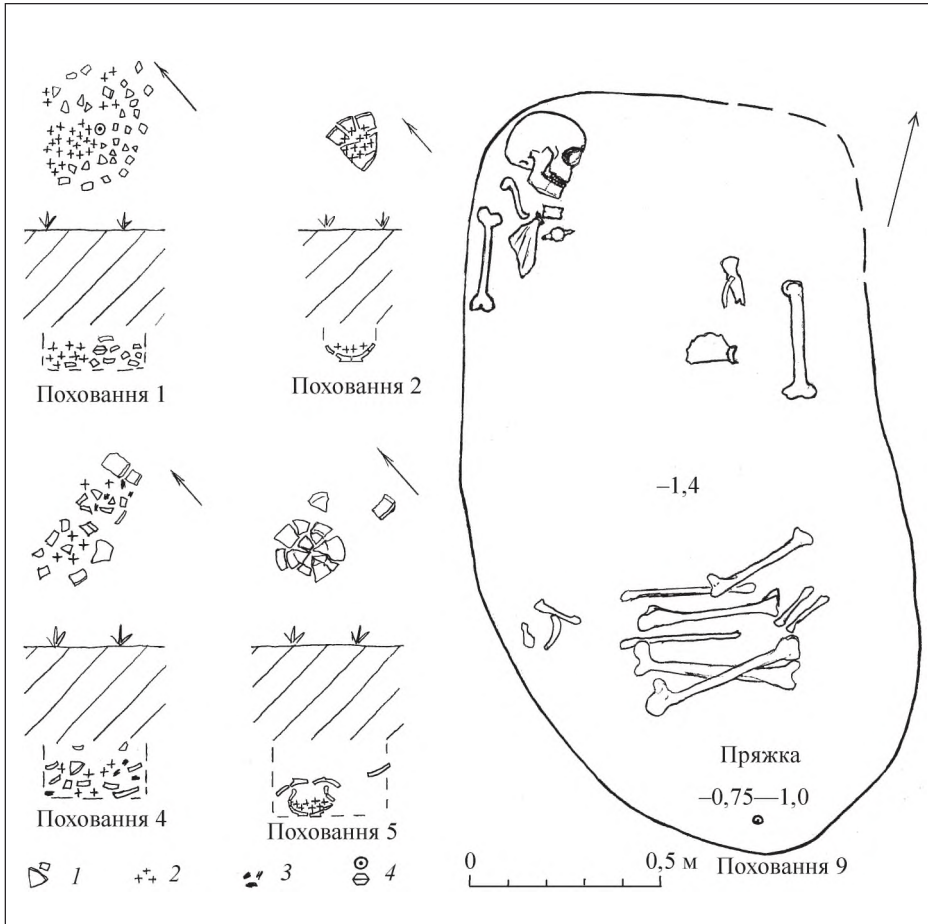
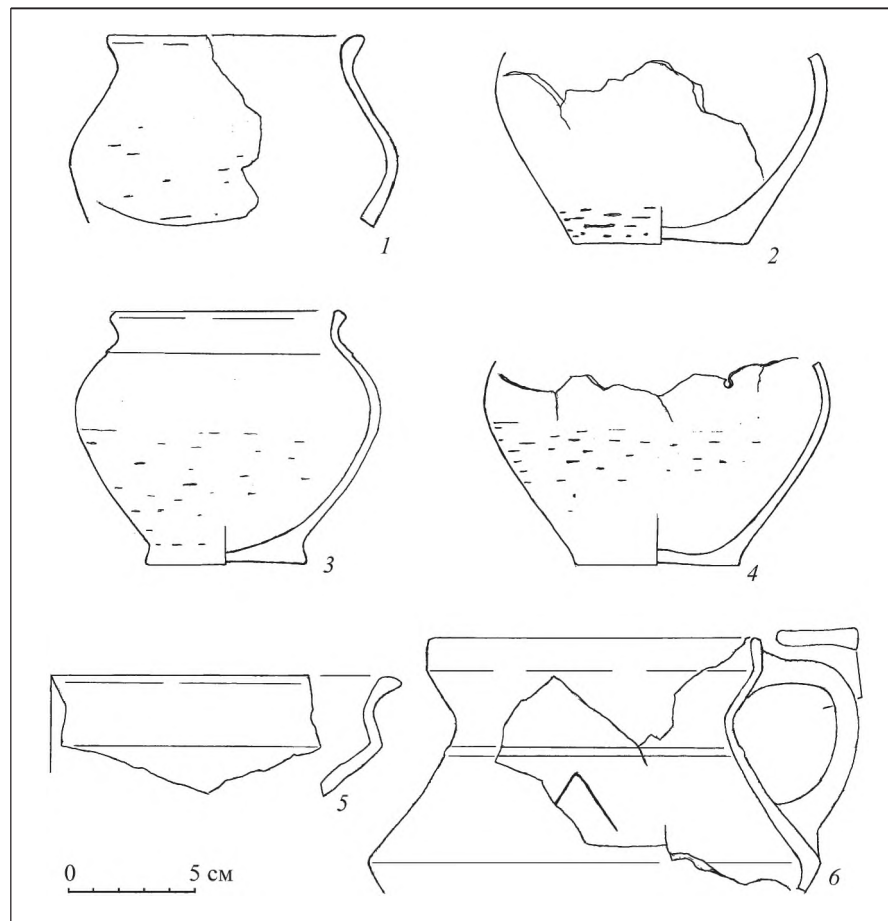

Рис. 1. Плани поховань: 1 — кераміка; 2 — кальциновані кістки; 3 — вуглики; 4 — пряслице

Рис. 2. Кераміка з могильника: 1 — поховання 1; 2 — поховання 2 (урна); 3, 4 — поховання 5 (урна та покрішка); 5, 6 — культовий шар. 1—4 — кухонний посуд; 5, 6 — столовий посуд

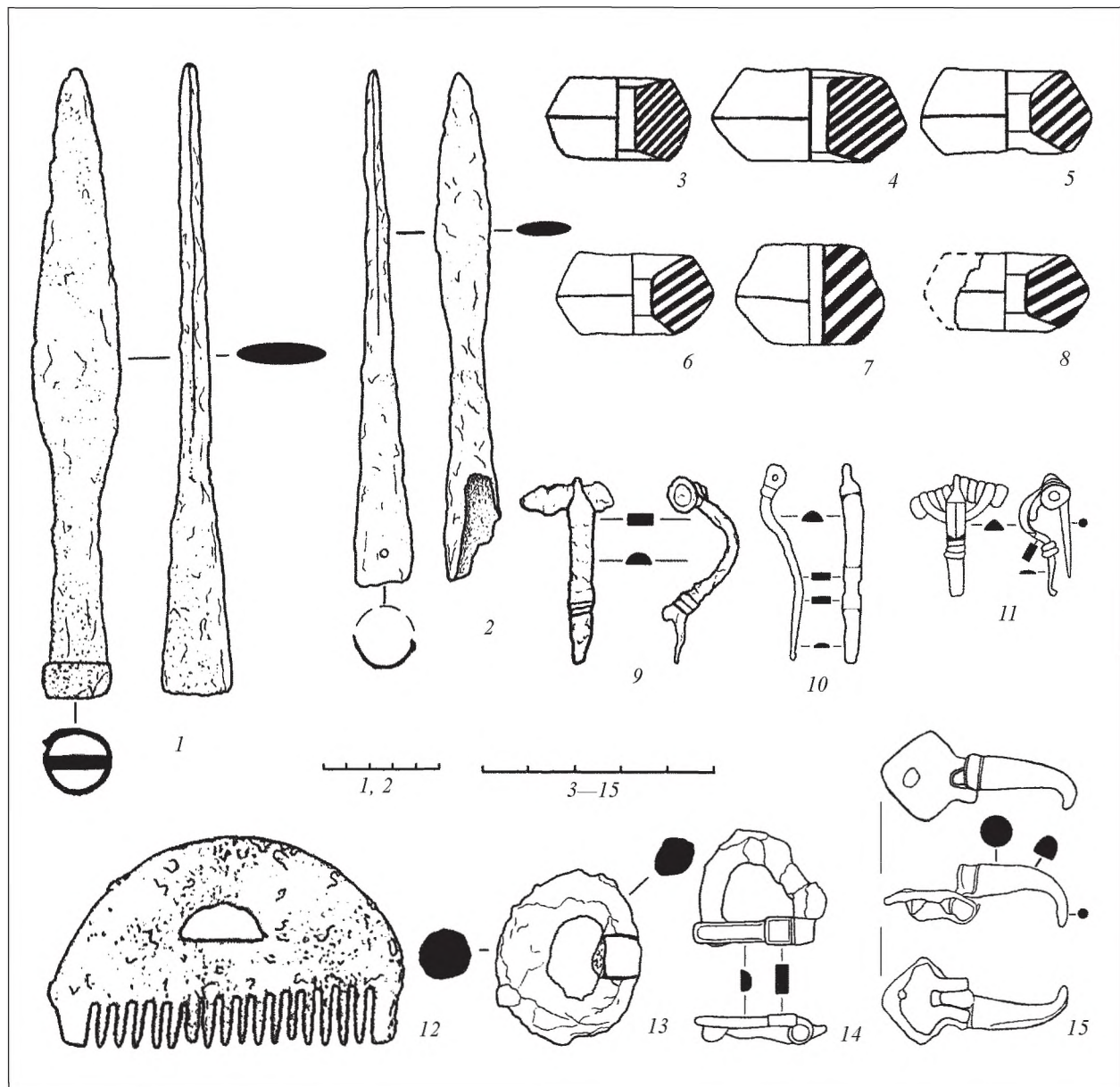

Рис. 3. Знахідки з поселення (1, 2) та могильника (3—15). 1, 2, 14, 15 — підйомний матеріал; 3 — поховання 1; 6 — поховання 8; 4, 5, 7—12 — культурний шар; 13 — поховання 9. 1, 2, 9, 12, 13 — залізо; 3—8 — кераміка; 10, 11, 14, 15 — бронза

В похованні 9 весь інвентар (уламки посуду та залізна пряжка) містився в заповненні.

З культурного шару могильника на розкопаній площі враховано 3179 уламків посудин, практично всі перепалені. З них близько 84 % становила гончарна столова кераміка, 0,5 % — ліпна, решта — гончарна кухонна. Величезна більшість кераміки дуже подрібнена, форму посудин вдається реконструювати лише в окремих випадках (рис. 2). Також у культурному шарі та на поверхні знайдені: дуже стерта монета з отвором¹, кілька залізних і бронзових пряжок та фібул, уламки металевих предметів та краплі перетопленої бронзи, дрібні уламки скляних кубків, зливки перетопленого скла, пряслиця (рис. 3).

¹ За визначенням К. Мизгіна — мідний денарій.

Привертає увагу залізний гребінь з півкруглим отвором у півкруглій спинці (рис. 3, 12). Збереженість його дуже добра завдяки шару окалини, що утворилася, мабуть, на поховальному вогнищі. Гребінь належить до типу III-5 (за: [Левада, 1999]) і датується другою половиною III — початком IV ст. Найбільш подібні екземпляри походять з поселень Журавка (Черкаська обл.) та Нові Безрадичі (Київська обл.). На території черняхівської культури в межах України, Молдови та Румунії знахідки залізних гребенів характерні переважно для поселень: з 27 відомих досі знахідок лише 2 походять з могильників. Фібули належать до масових типів Б2 і Б3 (за: [Гороховский, 1988]), що були у вжитку в широких хронологічних межах з кінця III до початку V ст. До найбільш пізніх речей належить

фрагментована пряжка (на жаль без рамки) з «кльовоподібним» язичком і маленькою ромбічною обоймою (рис. 3, 15). Досить близька аналогія походить з могильника Косанів (Вінницька обл.) [Кравченко, 1967, табл. X, 5]. Такі вироби характерні для другої половини IV — початку V ст. За наявними матеріалами могильник можна попередньо датувати найбільш реально цілим IV століттям.

Могильник Легедзене належить до типових пам'яток черняхівської культури Центральної України. Про це свідчить біритуальний поховальний обряд (співіснування тілоспалень та тілопокладень) і речові знахідки. Оскільки пам'ятка протягом століть не піддавалася значній руйнації (окрім неглибокої оранки), подальше її дослідження може стати помітним кроком у вивченні пізньоримської і гуннської доби у нашій країні.

Література

- Гірник І.П., Білецька О.В., Нерода В.В. Археологічна колекція з могильника черняхівської культури поблизу села Стецівка на Черкащині // Археологічні дослідження на Черкащині. — 1995. — 1. — С. 92—100.
- Гороховский Е.Л. Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесостепного Поднепровья и Южного Побужья. Автореф. дис... канд. ист. наук. — Киев, 1988.
- Кравченко Н.М. Косановский могильник (по материалам раскопок В.П. Петрова и Н.М. Кравченко) // МИА. — 1967. — № 139. — С. 77—135.
- Кравченко Н.М. Пам'ятки черняхівської культури на Поліссі // Археологія. — 1973. — Вип. 8. — С. 99—108.
- Кропоткин В.В. Могильник черняховского типа в с. Ризино Черкасской области // СА. — 1971. — № 4. — С. 225—229.
- Кропоткин В.В. Золотая подвеска из Рыжевки // СА. — 1972. — № 1. — С. 264—269.
- Левада М.Е. Металлические гребни позднего римского времени в Юго-Восточной Европе // Сто лет черняховской культуре (библиотека «Vita Antiqua»). — 1999. — С. 112—125.
- Махно Е.В., Магомедов Б.В. Могильник черняховской культуры у с. Стецовка // АО за 1972 г. — 1973. — С. 309—310.
- Петраускас О.В. Могильник черняховской культуры в г. Каневе — ул. Пупкина // Studia gothica. — 1998. — № 2. — С. 189—220.
- Петров В.П. Масловский могильник на р. Товмач // МИА. — 1964. — № 116. — С. 118—167.
- Сиволап Л.Г., Сиволап М.П. Черняхівський могильник Черкаси-Центр // Археологічні дослідження на Черкащині. — 1995. — Вип. 1. — С. 79—86.
- Сиволап М.П. Розкопки могильника Черкаси-Центр в 1994 році // АДУ 1994—1996 рр. — 2000. — С. 141—142.
- Сымонович Э.А. Работы на черняховских памятниках в Приднепровье // КСИА. — 1963. — Вып. 94. — С. 80—87.
- Сымонович Э.А. Могильник Сабадаш-Охматово в Среднем Поднепровье // Могильники черняховской культуры. — Москва, 1988. — С. 164—167.
- Сымонович Э.А., Кравченко Н.М. Погребальные обряды племен черняховской культуры. — САИ. — 1983. — Вып. Д1-22.
- Храбан Г.Ю. Археологічні пам'ятки крайнього заходу Черкаської області. Щоденник розвідок 1962 р. Частина II / НА ІА НАН України. — № 1962/18.

B.V. Magomedov, S.V. Didenko **RESEARCHES OF CHERNIAHOV** **CULTURE SITES IN LEGEDZYNE** **(Cherkassy region)**

In 2008 the authors started excavations of a new Chernyakhov culture burial-ground in Legedzyne (Cherkassy region). There were seven cremations and two inhumations found. There were ceramic pottery, iron comb, fibulas, clasps, pieces of glass cups etc. The burial-ground could be dated over the range of 4th cent. AD. On a settlement near the burial-ground were two darts found.

АБАШИНА Наталя Серафимівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

БАШКАТОВ Юрій Юрійович — науковий співробітник Інституту археології НАН України

ГЛАДКИХ Михайло Іванович — доктор історичних наук, професор кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГОПКАЛО Оксана Вікторівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ДІДЕНКО Сергій Васильович — науковий співробітник НМІУ, аспірант Інституту археології НАН України

ДУДІН Олександр Анатолійович — аспірант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗЕЛЕНКО Сергій Мусійович — кандидат історичних наук, керівник Центру підводної археології КНУ

КЕПІН Дмитро Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК

КОБЕЦЬ Віктор Данилович — науковий співробітник Центру підводної археології КНУ

КОЗАК Денис Никодимович — доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту археології НАН України, завідувач відділу археології раннях слов'ян

КОЛОДА Володимир Васильович — кандидат історичних наук, завідувач лабораторії, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

ЛЕВЧУК Павло Олександрович — студент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАГОМЕДОВ Борис Вікторович — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології раннях слов'ян Інституту археології НАН України

МАТВІШІНА Жанна Миколаївна — доктор географічних наук, завідувач відділу палеогеографії Інституту географії НАН України

МИСЬКО Юлія Володимирівна — кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

МОРОЗОВА Яна Іванівна — науковий співробітник Центру підводної археології КНУ

НЕСІН Валентин Антонович — кандидат біологічних наук, науковий співробітник Інституту зоології НАН України

ОБЛОМСЬКИЙ Андрій Михайлович — доктор історичних наук, науковий співробітник Інституту археології Російської АН

ОЛЬГОВСЬКИЙ Сергій Якович — кандидат історичних наук, завідувач кафедри музеєзнавства Київського національного університету культури та мистецтв

САМОЙЛЕНКО Любов Григорівна — завідувач Археологічного музею КНУ імені Тараса Шевченка

СИВОЛАП Михайло Павлович — директор археологічного музею і керівник археологічної лабораторії Черкаського національного університету

СИНІЦЯ Євген Валентинович — кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СКИБА Андрій Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

СТАНІЦИНА Галина Олександрівна — науковий співробітник, завідувач наукового архіву Інституту археології НАН України

ПАЛІЄНКО Сергій Володимирович — кандидат історичних наук, завідувач лабораторії Київського університету туризму, економіки і права

ПАХАРЄВА Олександра Сергіївна — кандидат історичних наук

ПАЧКОВА Світлана Петрівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЕТРАУСКАС Андрій Валдасович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЕТРАУСКАС Олег Валдасович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПИВОВАРОВ Сергій Володимирович — доктор історичних наук, завідувач кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ПУДОВКІНА Анна Сергіївна — магістрант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПУСТОВАЛОВ Сергій Жанович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЯСЕЦЬКИЙ Валерій Казимирович — краєзнавець

РЕКОВЕЦЬ Леонід Іванович — доктор біологічних наук, науковий співробітник Інституту зоології НАН України

РИЖОВ Сергій Миколайович — кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТОЛОЧКО Денис Володимирович — аспірант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЦИНДРОВСЬКА Людмила Олександрівна — науковий співробітник Інституту археології НАН України

ШИДЛОВСЬКИЙ Павло Сергійович — кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ШИШКІН Руслан Германович — кандидат історичних наук, викладач кафедри історії слов'янських народів КДПУ ім. М.П. Драгоманова